

تأثیر عامل انرژی بر روابط ترکمنستان و چین

مرتضی نورمحمدی^۱

مهناز زارع^۲

رشد مصرف انرژی طی دو دهه گذشته در چین و چشم‌انداز استمرار این روند، موضوع تأمین سوخت‌های فسیلی را در این کشور به مقوله‌ای مهم و حیاتی تبدیل نموده است. دستیابی به منابع مطمئن انرژی عامل مهمی در تضمین تداوم نوسازی به مثابه انتخاب استراتژیک چین می‌باشد. بر این اساس دستیابی به ذخایر انرژی ارزان قیمت و تنوع‌سازی مسیرهای واردات آن و توسعه مناسبات با کشورهای دارای منابع غنی هیدروکربنی به خصوص در حوزه دریای خزر و سرمایه‌گذاری‌ها در این بخش در متن دستگاه دیپلماسی این کشور قرار گرفته است. از سوی دیگر، برنامه راهبردی ترکمنستان با توجه به ذخایر چشمگیر گاز طبیعی آن، تبدیل شدن به یک بازیگر استراتژیک در حوزه انرژی است. از این رو در زمان ریاست‌جمهوری بردی محمداف، رفع انزوای طبیعی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و دستیابی به بازارهای متنوع خارجی از طریق توسعه مسیرهای انتقال گاز طبیعی در دستور کار این کشور قرار گرفت و زمینه جهت تعاملات گسترده بین‌المللی فراهم شد. مقاله حاضر درصدد ارزیابی این پرسش است که در عرصه سیاست خارجی عامل انرژی چه تأثیری بر روابط و مناسبات دو کشور داشته است؟ لذا فرض ما بر این قرار خواهد گرفت که عامل انرژی شرایط را جهت توسعه روابط میان دو کشور ترکمنستان و چین فراهم نموده و نگرانی‌های چین در مورد تأمین و عرضه انرژی و اولویت استراتژیک آن برای این کشور و تمایلات ترکمنستان جهت کاهش وابستگی به روسیه جهت صادرات گاز طبیعی همکاری‌ها را بعد بیشتری داده است و خط لوله گاز آسیای مرکزی_ چین نقطه عطف این همکاری‌ها بوده است. روش نگارش این نوشتار توصیفی_تحلیلی و بر مبنای نظریه وابستگی متقابل می‌باشد.

واژگان کلیدی: انرژی، چین، ترکمنستان، خط لوله آسیای مرکزی_چین و گاز طبیعی.

^۱ نویسنده مسئول، استادیار روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

Email: Politic110@gmail.com

^۲ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

Email: Mahnaz_zare2012@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۱/۱۲ و تاریخ پذیرش: ۹۷/۲/۱۷

مقدمه

دسترسی به منابع انرژی ارزان قیمت برای تمامی سطوح سلسله مراتبی قدرت اهمیتی استراتژیک پیدا کرده است و نقش آن در اقتصاد جهانی به گونه‌ای افزایش یافته است که می‌توان رابطه‌ای مستقیم و هماهنگ با موضوعاتی همچون رشد اقتصادی، رکود و موازنه تجاری کشورها برقرار نمود؛ به عبارتی ذخایر طبیعی انرژی بهترین پشتوانه اقتصاد جهانی محسوب می‌شود. چین به عنوان یک قدرت نوظهور از جمله کشورهایی است که در سده ۲۱ میلادی دست به اصلاحات گسترده در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زده است. این کشور روبه رشد و مصمم به توسعه، نیازمند منابع نفت و گاز غنی جهت دستیابی به هدف‌های جهانی خود است و از این رو، نگاه بسیار ویژه‌ای به منابع ارزان و باصرفه منطقه آسیای مرکزی دارد؛ نزدیکی جغرافیایی این مسأله را با سهولت بیشتری همراه ساخته است. لذا این کشور با روش‌های مختلف سعی در گسترش حوزه نفوذ خود در منطقه دارد. در حقیقت، اقتصاد در حال رشد چین و سیاست تبدیل شدن به قدرت منطقه‌ای و جهانی این کشور را ناگزیر به توسعه روابط با جمهوری‌های آسیای مرکزی نموده است.

در رابطه با سوخت‌های فسیلی نفت و گاز، دو عامل باعث شده استفاده از آنها مشکلاتی را برای اکثر کشورها ایجاد کند، یکی از این عوامل منابع محدود آن می‌باشد و واقعیت دیگر آن است که برخی از این ذخایر در بخش‌هایی از جهان قرار دارند که به لحاظ سیاسی بی‌ثبات هستند (Tomson, Boey, 2015:10) بنابراین با توجه به نیاز روزافزون جوامع بشری به انرژی این مسأله به یکی از مهم‌ترین موضوعات و نمادهای اقتصاد سیاسی و بین‌الملل تبدیل شده است. با در نظر گرفتن این موضوع و دامنه‌دار شدن تنش‌ها در خاورمیانه به عنوان قطب غنی منابع هیدروکربنی، منابع نفت و گاز آسیای مرکزی بیش از پیش مورد توجه قدرت‌های بزرگ صنعتی از جمله چین قرار گرفته است. از سوی دیگر با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و شکل‌گیری کشورهای مستقل در حوزه دریای خزر، چشم‌انداز نفت و گاز این منطقه نیز دچار تغییر و تحول شده است و دارندگان منابع هیدروکربنی به تدریج تبدیل به بازیگران مؤثر در بازار انرژی جهانی شده‌اند و به دنبال آن با کشف ذخایر گازی قابل توجه در ترکمنستان اهمیت منطقه از نظر انرژی افزایش یافته و کشورهای شرق و غرب از جمله اتحادیه اروپا و چین با جدیت بیشتری در پی حضور مؤثر در منطقه برآمده‌اند.

از سوی دیگر، رشد اقتصادی ترکمنستان به اقدامات دولت در بهره‌برداری از ظرفیت‌های انرژی کشور وابستگی دارد. از آنجا که این کشور از اقتصاد پیشرفته‌ای برخوردار نیست بنابراین صنعت گاز آن می‌تواند به عنوان موتور محرک اقتصاد ایفای نقش نماید (Arinc and Elik, 2012:175) از این رو، مهم‌ترین استراتژی این کشور استفاده از ظرفیت گاز طبیعی در جهت رشد اقتصادی و بهبود شرایط زندگی است.

در این راستا، تنوع‌سازی مسیرهای انتقال گاز طبیعی نیز به طور جدی از سوی این کشور پیگیری می‌شود زیرا اختلافات ایجاد شده در روابط گازی آن با روسیه مقامات ترکمنستان را به این نتیجه رساند که وابستگی به یک بازار صادراتی خطرناک بوده و می‌تواند به اقتصاد آن ضربه بزند. از طرف دیگر، موقعیت جغرافیایی ترکمنستان با توجه به محصور بودن آن در خشکی ایجاب می‌کند این کشور زیرساخت‌های خطوط لوله در جهات مختلف داشته باشد و در صورت عملی شدن سود پایدار برای اقتصاد آن خواهد داشت (Tabatska, 2015) که شکل‌گیری بازارهای نوظهور در آسیا (چین و هند) فرصت‌های مناسبی برای حضور پررنگ‌تر در مبادلات بین‌المللی پیش روی عشق‌آباد در راستا سیاست‌های اتخاذ شده از سوی رئیس‌جمهور دوم این کشور در حوزه همکاری‌ها در بخش انرژی قرار داده است به همین دلیل به طور فعال دیپلماسی انرژی را دنبال کرده و سعی دارد، نقش به‌سزایی در آینده بازار گاز جهانی ایفا نماید.

با توجه به مطالب عنوان شده، مؤلفین مقاله سعی در بررسی تأثیر عامل انرژی بر روابط و مناسبات دو کشور ترکمنستان و چین خواهند داشت. فرضیه پیشنهادی این است که عامل انرژی شرایط را جهت توسعه روابط میان دو کشور ترکمنستان و چین فراهم نموده است و نگرانی‌های چین در مورد امنیت انرژی و تلاش ترکمنستان در راستای متنوع ساختن مسیرهای صادرات گاز طبیعی در راستای دستیابی به بازارهای مختلف و کاهش وابستگی سنتی به سیستم انتقال گاز روسیه توسعه همکاری‌ها میان پکن و عشق‌آباد را به دنبال داشته است و منابع عظیم گاز طبیعی و مصرف اندک داخلی چین را به جذب مازاد گاز تولیدی این کشور مشتاق نموده است. این مقاله با استفاده از فضای مجازی، نشریات و مجلات تخصصی و بر اساس روش توصیفی-تحلیلی در پی اثبات فرضیه پیشنهادی برآمده است.

چارچوب نظری

نقطه آغازین بحث‌های مربوط به وابستگی متقابل به دوره پس از جنگ جهانی دوم باز می‌گردد که فناوری به طور همزمان در میان دولت‌ها نوعی رابطه متقابل ایجاد کرد و عوامل اقتصادی حتی در میان دشمنان دیروزی نوعی وابستگی متقابل و روابط متداخل به وجود آورد. به شکل ساده آنچه در پشت این مفهوم وجود دارد این ایده است که دولت‌ها و جوامع نسبت به حوادث و روندهایی که در دیگر کشورها روی می‌دهد، آسیب‌پذیر هستند و پیش‌شرط رونق اقتصادی و ثبات سیاسی در یک کشور آن است که دیگر کشورها نیز از این شرایط مشابه بهره‌مند گردند (وحیدی‌راد، ۱۳۹۲: ۵-۶).

به این ترتیب، نظریه وابستگی متقابل^۱ را از جمله نظریه‌هایی می‌دانند که ریشه در طرز تفکر بین‌الملل‌گرایی یا ملی‌گرایانه^۲ دارد که بر مبنای آن امور دنیا به طور عینی در جهت جهانی شدن^۳ است و این جریان عینی در روندهای سیاسی به شکل همکاری میان دولت‌ها منعکس می‌شود. نظریه پردازان وابستگی متقابل بسیاری از نگرش‌های مربوط به نظریه همگرایی منطقه‌ای^۴ را به طیفی از مسائلی که به وابستگی متقابل اقتصادی بین‌الملل مربوط می‌شود و در دهه ۷۰ میلادی مطرح شده است، گسترش دادند (مشیرزاده، ۱۳۸۴: ۴۷). در واقع در این دهه بود که نظریه وابستگی متقابل به شکل جدی مطرح شد و رقابت‌های اقتصادی به خصوص در حوزه انرژی از اهمیت قابل توجهی برخوردار شدند و به دنبال آن تمایل کشورها به همکاری و تعاون افزایش یافت.

میان دو مفهوم وابستگی متقابل و وابستگی^۵ بایستی تمایز قائل شد. به اعتقاد کوهن^۶ و نای^۷ وابستگی متقابل، نوعی وابستگی بین کشورها و یا بازیگران در کشورهای مختلف است که رابطه‌ای دوجانبه را به وجود می‌آورد و اثرات متقابل رفتارها دیده می‌شود و سیاست‌ها و اقدامات یک بازیگر تأثیر عمیقی بر سیاست‌ها و اقدامات بازیگر دیگر دارد و بالعکس. اما وابستگی به این معنی است که کشوری به طور قابل توجه تحت تسلط نیروهای خارجی قرار

^۱. Interdependence

^۲. Internationalist

^۳. Globalization

^۴. Regional Convergence

^۵. Dependence

^۶. Keohane

^۷. Nye

گیرد (Rana, 2015: 291). وابستگی متقابل میان دولت‌ها دو بعد دارد؛ آسیب‌پذیری^۱ و حساسیت^۲. حساسیت به درجه حساس بودن دولت‌ها نسبت به حدوث تغییرات در دولت دیگر ارتباط دارد. بعد دیگر یعنی آسیب‌پذیری به توزیع هزینه‌هایی اشاره دارد که طی آن دولت‌ها در واکنش نسبت به این تغییرات تقبل می‌کنند (قوام، ۱۳۸۶: ۳۸) بازیگر حساس‌تر سعی در فرار از وابستگی دارد و آسیب‌پذیرترین آنها در جهت تقویت آن عمل می‌کند (Remizov, 2013: 4).

مجموعه تولیدکنندگان، صادرکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی در شبکه‌ای از وابستگی متقابل قرار دارند و ساختار انرژی جهانی اساساً در جهت حمایت از این وضعیت ایجاد شده است. همه آنها نسبت به هر حادثه‌ای که در هر جا و هر زمان در عرضه یا تقاضا رخ دهد، آسیب‌پذیر هستند. استقلال در حوزه انرژی مانند سایر سیاست‌های انزواطلبانه خطر پرداخت هزینه‌های بیشتر، عدم انعطاف‌پذیری و در نتیجه عدم امنیت بیشتر انرژی در هنگام آشفتگی عرضه را پدید می‌آورد. با هر رابطه تجاری که به واسطه تولید یا تجارت یک منبع انرژی در سطح بین‌المللی شکل می‌گیرد، کشورها باهم پیوند تجاری پیدا می‌کنند. از مجموع کشورهای جهان هیچ‌یک از استقلال در حوزه انرژی برخوردار نیستند و البته به‌رغم وجود برخی تنش‌های ذاتی و آشفتگی‌ها در عرضه انرژی، تجارت آن در جهان به خوبی صورت می‌گیرد (وراسترو، لادیسلاو، ۱۳۸۷: ۹۹-۱۰۳). در عرصه بین‌المللی نیاز چین به تأمین امنیت انرژی و تنوع‌سازی مسیرهای واردات آن از سوی دیگر، تمایل ترکمنستان در جهت دستیابی به بازارهای متنوع خارجی از طریق توسعه مسیرهای انتقال گاز طبیعی و کاهش وابستگی به روسیه، دو کشور را در شبکه‌ای از وابستگی متقابل در بخش انرژی به خصوص گاز طبیعی قرار داده است.

گاز ترکمنستان و تنوع‌سازی مسیرهای انتقال آن

منطقه آسیای مرکزی دارای برخی از بزرگترین ذخایر نفت و گاز جهان است که شامل ۱۸٫۸ درصد از مجموع ذخایر نفت اثبات شده و ۴۵ درصد از ذخایر گاز می‌شود (Ellese Rasmussen, 2017:58). با کشف ذخایر گازی قابل توجه در ترکمنستان اهمیت منطقه از نظر انرژی افزایش یافت و این کشور از نظر ذخایر گاز طبیعی در رتبه چهارم

1. Vulnerability

2. Sensitivity

بعد از روسیه، ایران و قطر قرار می‌گیرد که سهم آن از آمریکا نیز بیشتر است (Hasanov, 2017).

همان‌گونه که در جدول زیر نشان داده شده است، میزان ذخایر اثبات شده گاز این کشور ۱۷,۵ تریلیون مترمکعب است و عمده گاز تولیدی آن صادر می‌گردد.

جدول شماره ۱: ذخایر اثبات شده گاز ترکمنستان

ذخایر اثبات شده گاز ترکمنستان	پایان ۱۹۹۶	پایان ۲۰۰۶	پایان ۲۰۱۵	پایان ۲۰۱۶
تریلیون متر مکعب	n/a	۲,۳	۱۷,۵	۱۷,۵

Source: Bp Statistical Review of World Energy 2017

جدول شماره ۲: تولید و مصرف گاز طبیعی ترکمنستان

سال	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	پایان ۲۰۱۶ واحد
تولید گاز	۴۲,۴	۵۹,۵	۶۲,۳	۶۲,۳	۶۷,۱	۶۹,۶	۶۶,۸ میلیارد مترمکعب
مصرف گاز	۲۲,۶	۲۳,۵	۲۶,۳	۲۲,۹	۲۵,۶	۲۹,۴	۲۹,۵ میلیارد مترمکعب

Source: Bp Statistical Review of World Energy 2017

اهمیت گاز ترکمنستان را غنی بودن آن برجسته می‌سازد که این مسأله به این کشور اجازه می‌دهد در عرصه صادرات گاز در میان کشورهای حوزه دریای خزر و منطقه آسیای مرکزی پیشتاز باشد. در واقع، گاز طبیعی ستون فقرات اقتصاد ترکمنستان است و این کشور به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک ویژه‌ای که دارد به بازارهای مهم گاز نیز می‌تواند، دسترسی داشته باشد. همچنین این کشور پس از فدراسیون روسیه بزرگترین دارنده ذخایر گازی در بین کشورهای مستقل مشترک‌المنافع است. از این رو، ذخایر گازی این کشور در مقایسه با ذخایر نفتی آن دارای اهمیت مضاعف است.

کشف میادین مهم گازی که با میدان یولاتان^۱ به اوج خود رسید، موجب قرار گرفتن ترکمنستان در کانون توجه کشورهای مصرف‌کننده انرژی گردید. از سوی دیگر، استراتژی انرژی این کشور در دوره ریاست جمهوری قربان‌قلی بردی‌محمداف^۲ بر خلاف ریاست جمهوری صفرمراد نیازاف^۳ که سیاست انزوا طلبی^۴ را در پیش گرفته بود در جهت توسعه سیستم خطوط لوله متعدد جهت انتقال گاز طبیعی به بازارهای بین‌المللی قرار گرفت و در اتخاذ این رویکرد موفق عمل کرد؛ چراکه دولت نیازاف در جذب سرمایه خارجی جهت صادرات گاز چندان موفق نبود، حتی قوانین حمایت از سرمایه‌گذاران خارجی بارها توسط وی نقض شد. قربان‌قلی بردی‌محمداف در سال ۲۰۰۸ در توصیف اولویت‌های سیاست خارجی خود اذعان داشت، برقراری روابط نزدیک با همسایگانی که با ما ریشه‌های تاریخی، فرهنگی و اقتصادی دارند، جزء اولویت‌های سیاست خارجی است و در این راستا روابط خود را با ایران، ازبکستان، قزاقستان، جمهوری آذربایجان، افغانستان و دیگر کشورهای منطقه افزایش می‌دهیم. در همین حال، مشارکت خود با کشورهای هم‌چون روسیه، چین، ایالات متحده و اتحادیه اروپا را تقویت خواهیم نمود (Anceschi, 2008:42). در حقیقت، سیاست خارجی ترکمنستان که مبتنی بر بی‌طرفی^۵ دائمی است به این کشور اجازه داده است، استقلال خود را با توسعه مسیرهای ترانزیتی و بازارهای خارجی جهت عرضه گاز طبیعی تقویت کند (Bohr, 2016:77-78). از این رو، وی با باز کردن سیستم سیاسی و بهبود محیط کسب و کار توانست به جذب سرمایه‌گذاری خارجی از روسیه، چین و غرب بپردازد و علاوه بر این، قادر به اصلاح قوانین کیفری، اجرایی و سرمایه‌گذاری خارجی شد که بهبود فضای کسب و کار را به دنبال داشت (Mckinley, 2014).

از جمله کارهای صورت گرفته در دوران ریاست جمهوری بردی‌محمداف در جهت تنوع‌سازی مسیرهای صادرات انرژی می‌توان به احداث خط لوله انتقال گاز ترکمنستان - چین، امضای موافقتنامه تاپی^۶ (خط لوله انتقال گاز ترکمنستان - افغانستان - پاکستان - هند) در سال ۲۰۱۰، احداث خط لوله دوم صادرات گاز ترکمنستان به ایران در ژانویه ۲۰۱۰ (مرحله

---

¹. Yoloten

². Gurbanguly Berdymohammedov

³. Saparmorad Niyazov

⁴. Isolation

⁵. Neutrality

⁶. TAPI

اول این خط لوله با عنوان خط لوله کرپجه- کردکوی^۱ در دوره ریاست جمهوری صفرمراد نیازاف به بهره‌برداری رسید) و مشارکت در طرح‌های ناباکو^۲، خط لوله ماورای خزر^۳ اشاره کرد.

رشد مصرف انرژی در چین

کشور چین به عنوان نخستین واردکننده نفت خام در جهان شناخته شده و در این زمینه همان‌گونه که در جدول زیر نشان داده شده گوی سبقت را از ایالات متحده آمریکا ربوده است. به گونه‌ای که واردات نفت خام این کشور در سال ۲۰۱۷، ۸٫۲ میلیون بشکه در روز برآورد می‌شود. در حالی که واردات نفت خام آمریکا در همان سال ۷٫۹ میلیون بشکه در روز برآورد شده است (EIA, 2018). واردات چشمگیر این کشور متناسب با افزایش مصرف انرژی و کاهش تولید داخلی بوده است و آن را به یکی از بزرگترین مصرف‌کنندگان نفت خام در جهان تبدیل نموده است.

جدول شماره ۳: واردات نفت خام در آمریکا و چین

سال	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷
آمریکا	۹٫۱	۸٫۷	۸٫۵	۷٫۸	۷٫۲	۷٫۲	۷٫۹	۷٫۹
چین	۴٫۸	۵٫۱	۵٫۴	۵٫۸	۶٫۲	۶٫۵	۷٫۸	۸٫۲

Source: EIA 2018

کشور چین به عنوان بزرگترین مصرف‌کننده انرژی ۲۳ درصد از مصرف انرژی جهان را در سال ۲۰۱۶ به خود اختصاص داده است (Wang, 2017:1) در حوزه گاز طبیعی، اگرچه انتظار می‌رود مصرف سوخت‌های غیرفسیلی سریع‌تر از سوخت‌های فسیلی باشد، اما سوخت‌های فسیلی در سال ۲۰۴۰، ۷۷ درصد از مصرف انرژی را تشکیل می‌دهد که پیش‌بینی می‌شود، گاز طبیعی سریع‌ترین رشد را داشته باشد. در حقیقت، مصرف جهانی گاز

¹. Korpeje-Kordkuy Pipeline

². Nabucco

³. Trans-Caspian Pipeline

طبیعی ۱,۴ درصد در سال افزایش می‌یابد (EIA, 2017:1). در این میان، چین یک چهارم افزایش تقاضای جهانی گاز را از آن خود خواهد کرد و پیش‌بینی می‌شود، تقاضای آن به ۲۸۰ میلیارد مترمکعب در سال برسد. یعنی چیزی معادل مصرف کنونی گاز اتحادیه اروپا و این کشور را به یکی از بزرگ‌ترین تجارت‌کنندگان گاز طبیعی تبدیل می‌نماید (Iea, 2017). با توجه به اینکه چین بر جلوگیری از آلودگی فزاینده و مقابله با استفاده بی‌رویه از ذغال سنگ تأکید دارد، سعی در جایگزینی سوخت‌های پاکیزه‌تر از جمله گاز طبیعی و انرژی‌های تجدیدپذیر دارد که این مسأله یکی از عوامل عمده افزایش تقاضای این نوع سوخت فسیلی از سوی این کشور است و حضور پررنگ‌تر آن را در عرصه رقابت بازارهای بین‌المللی جهت واردات آن به دنبال داشته است. میزان مصرف گاز طبیعی این کشور، آن را در جایگاه بزرگ‌ترین مصرف‌کنندگان گاز جهانی قرار داده است که نیازمند اتخاذ سیاست خارجی همکاری‌جویانه در جهت تأمین آن است.

جدول شماره ۴: بزرگترین مصرف‌کنندگان گاز طبیعی در سال ۲۰۱۷

کشور	میلیارد متر مکعب	کشور	میلیارد متر مکعب
۱. آمریکا	۷۷۸,۶	۷. کانادا	۹۹,۹
۲. روسیه	۳۹۰,۹	۸. مکزیک	۸۹,۵
۳. چین	۲۱۰,۳	۹. آلمان	۸۰,۵
۴. ایران	۲۰۰,۸	۱۰. انگلستان	۷۶,۷
۵. ژاپن	۱۱۱,۲	۱۱. امارات عربی	۷۶,۶
۶. عربستان	۱۰۹,۴	۱۲. ایتالیا	۶۴,۵

Source: Bp Statistical Review of World Energy 2017

حضور اقتصادی چین در آسیای مرکزی

چین به عنوان یکی از تأثیرگذارترین بازیگران در حال ظهور در آسیای مرکزی است و تعادل قدرت را در منطقه با کاهش نفوذ روسیه ایجاد کرده است (Stronski and Ng, 2018). این منطقه از دو جهت برای پکن دارای اهمیت است، یکی امنیت و دیگری منافع اقتصادی بر

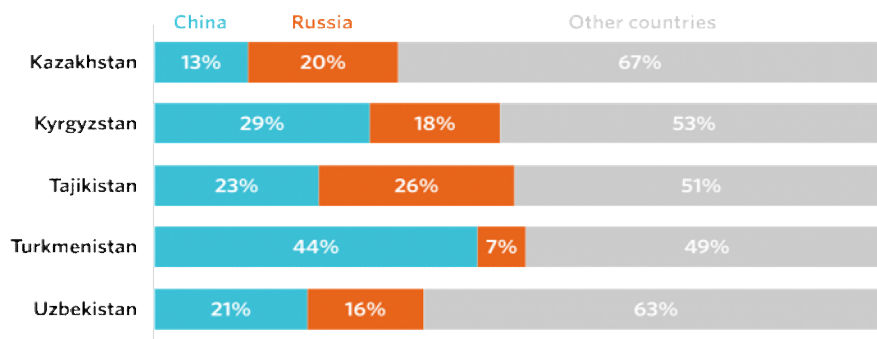
اساس انرژی است. از بعد امنیتی، نگرانی عمده چین مربوط به استان سین کیانگ^۱ به واسطه همسایگی آن با کشورهای آسیای مرکزی است که دارای مرز طولانی ۳۷۰۰ کیلومتری با آنها است و هرگونه بی‌ثباتی در منطقه به طور بالقوه می‌تواند بر این استان تأثیرگذار باشد (Xichaoh, 2014:3). داشتن روابط نزدیک انرژی با کشورهای منطقه از تهدیدهای فعالان جدایی‌طلب در این استان خواهد کاست (Fazilov, 2013:39).

در زمینه روابط تجاری با جمهوری‌های آسیای مرکزی (همان‌گونه که در شکل زیر نشان داده شده است) چین گوی سبقت را از روسیه ربوده است. در دهه ۹۰ میلادی مجموع روابط تجاری میان چین و آسیای مرکزی کمتر از یک میلیارد دلار در سال بود، اما این رقم تا سال ۲۰۱۷ به حدود ۳۰ میلیارد دلار افزایش یافت که در مقایسه با سهم ۱۸٫۶ میلیارد دلاری روسیه افزایش چشمگیری را نشان می‌دهد. در مورد ترکمنستان نیز پکن ۴۴ درصد از کل تجارت این کشور را از آن خود ساخته است و سهم روسیه با یک اختلاف چشمگیر تنها ۷ درصد است (Timesca, 2018) در حقیقت، چین از طریق سرمایه‌گذاری در بخش انرژی و زیرساخت‌ها حضور خود را در منطقه فعالانه افزایش داده است و به یکی از مهم‌ترین شرکای اقتصادی این جمهوری‌ها تبدیل شده است.

نمودار شماره ۱: روابط تجاری کشورهای آسیای مرکزی با چین و روسیه

Trade With China and Russia

Trade with China and Russia accounts for a large percentage of Central Asian trade with the world.

Source: Trademap

Copyright Stratfor 2018

Source: worldview.stratfor 2018

^۱. Xinjiang

از سال ۲۰۰۰، چین سرمایه‌گذاری‌های زیادی در زیرساخت‌های جمهوری‌های آسیای مرکزی انجام داده است و تاکنون بزرگترین سرمایه‌گذاری‌های آن در کشورهای ترکمنستان و قزاقستان بوده است. شرکت ملی نفت چین^۱ تنها شرکت خارجی است که به طرح‌های گاز ساحلی دریای خزر دسترسی دارد و میلیاردها دلار جهت واردات گاز ترکمنستان سرمایه‌گذاری کرده است و بیش از نیمی از صادرات گاز این کشور را از آن خود ساخته است. بیانیه‌ای که توسط ژنرال لیویژو^۲ صادر شد، اهمیت اقتصادی منطقه را برای چین روشن می‌سازد، "آسیای مرکزی هدیه‌ای آسمانی است که برای نوسازی چین فرستاده شده است" (Tang, 2016: 7-6). در سال ۲۰۱۲ نیز نخست‌وزیر سابق چین، ون جیابائو^۳ اوراسیا را یکی از مناطق رو به رشد جهان از لحاظ مصرف و سرمایه‌گذاری اعلام کرد و خواستار باز شدن بازارهای تجاری به روی یکدیگر و پیشرفت همکاری‌ها در این بخش شد (Mariani, 2013: 8).

از جمله، سرمایه‌گذاری‌های پکن در بخش خطوط لوله انتقال نفت و گاز منطقه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- اتمام ساخت خط لوله انتقال گاز از مسیر ترکمنستان به چین: این خط لوله انحصار شرکت گازپروم^۴ روسیه بر گاز ترکمنستان را شکست و نقش مهمی در کاهش وابستگی آن به روسیه داشت.

- خط لوله انتقال نفت قزاقستان - چین: این خط لوله در سال ۲۰۰۶ ساخته شد و واردات نفت این کشور از قزاقستان را تا سال ۲۰۰۸، حدود ده برابر افزایش داد (Batsaikhan and Dabrowski, 2017: 304) از آنجا که قیمت نفت خام در نیمه دوم سال ۲۰۱۷ روند صعودی داشت، میزان نفت وارداتی چین از مسیر این خط لوله نیز افزایش یافت (Yicaiglobal, 2018).

در ازبکستان نیز چین سرمایه‌گذاری‌های مهمی در بخش‌های انرژی، حمل و نقل و ارتباطات انجام داده است و به دومین شریک تجاری و بزرگترین سرمایه‌گذار این کشور تبدیل شده است. دو جمهوری دیگر این منطقه یعنی قرقیزستان به دلیل ژئوپلیتیک و

---

¹. CNPC

². Liu Yazhou

³. Wen Jiabao

⁴. Gasprom

داشتن یک بندر مهم جهت ورود نفت و گاز ترکمنستان و ازبکستان به چین و تاجیکستان فقیرترین جمهوری منطقه به دلیل موقعیت استراتژیک و داشتن مرز طولانی با استان سین‌کیانگ مورد توجه پکن قرار گرفته‌اند (Mariani, 2013:10-11). چین دومین شریک تجاری قرقیزستان پس از روسیه است و یک منبع حیاتی معتبر جهت سرمایه‌گذاری برای تاجیکستان می‌باشد.

افزایش تقاضای انرژی در چین و نیاز به توسعه همکاری‌های بین‌المللی جهت تأمین آن منجر به اتخاذ سیاست «کمربند اقتصادی جاده ابریشم^۱» و جاده ابریشم دریایی قرن ۲۱ (مسیر دریایی این کمربند) از سوی این کشور شد که بر زیر ساخت‌های حمل و نقل تمرکز یافته و به دنبال شکستن تنگناهای ارتباط با آسیای مرکزی است و سرمایه‌گذاری ۴۰ میلیارد دلاری چین را در این حوزه به دنبال داشته است (BBC, 2014). این طرح در واقع، احیای جاده ابریشم قدیم و اتصال سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا را مدنظر دارد و به عنوان یک طرح عظیم دو سوم از جمعیت جهان و سه چهارم از منابع انرژی را در برمی‌گیرد (Marbler and Shan, 2017:2).

منطقه آسیای مرکزی همواره هسته تاریخی مسیرهای جاده ابریشم بوده است (Sternberg, Ahean, Mcconnell, 2017:2). طرح‌های جاده ابریشم جدید ابزاری در جهت ایجاد همکاری‌های منطقه‌ای، بهبود رشد اقتصادی و تنوع‌سازی در بخش‌های انتقال انرژی و سرمایه‌گذاری در بخش حمل و نقل هستند و فرصت بی‌نظیری را برای جمهوری‌های آسیای مرکزی فراهم می‌آورد تا به بازیگرانی مؤثر در اقتصاد جهانی تبدیل شوند (Solash, 2012:4) از سوی دیگر، دسترسی چین به منطقه و بازارهای بین‌المللی را تسهیل خواهد نمود. مسیر خشکی این طرح به سه کریدور شمالی (آسیای مرکزی، روسیه، اروپا)، مرکزی (آسیای مرکزی، غرب آسیا، خلیج فارس، مدیترانه) و جنوبی (چین، جنوب شرق آسیا، جنوب آسیا) تقسیم می‌شود. مسیر دریایی این کمربند اقتصادی نیز سواحل چین را از طریق اقیانوس هند و اقیانوس آرام جنوبی به آفریقا و اروپا پیوند می‌زند.

ترکمنستان اولین کشور منطقه است که در پایان قرن گذشته اقدامات مثبتی در جهت احیای جاده ابریشم قدیم اتخاذ کرد، از جمله این اقدامات می‌توان به ساخت راه‌آهن

---

^۱. Silk Road

تجن-سرخس-مشهد^۱ اشاره کرد که در می ۱۹۹۶ افتتاح شد و کشورهای محصور در خشکی آسیای مرکزی را از طریق ایران و با کوتاه‌ترین راه متصور به ترکیه، خاورمیانه و شرق دور پیوند می‌دهد. مفهوم جاده ابریشم جدید چین به طور کلی با رویکردهای حمل و نقل و ارتباطات ترکمنستان سازگار است و با توجه به سیاست‌های اتخاذ شده توسط مقامات ترکمنی در زمینه همکاری‌های بین‌المللی جهت توسعه خطوط حمل و نقل این کشور می‌تواند سهم قابل توجهی در احیای مسیر جاده ابریشم داشته باشد (Rustamova, 2016) به گفته شی جین‌پینگ^۲، رئیس‌جمهور چین دو کشور همکاری‌های خود را در این بخش توسعه خواهند داد و ضمن قدردانی از حمایت و مشارکت ترکمنستان در ابتکار "یک کمربند، یک راه" اعلام کرد آماده تقویت همکاری‌های دوجانبه با عشق‌آباد است (Chinadaily, 2017).

شکل شماره ۱: مسیرهای جاده ابریشم قدیم و جدید

Source: Xinhua News Agency

در رابطه با اهمیت منطقه آسیای مرکزی برای چین ذکر این نکته لازم است که به عنوان جایگزینی مطمئن در جهت کاهش وابستگی این کشور به واردات انرژی از مسیرهای دریایی که تحت سلطه ناوگان ایالات متحده است عمل خواهد نمود (Xichaoh, op.cit.).

^۱. Tedjen-Serachs-Meshed

^۲. Xi Jinping

لذا تأمین امنیت عرضه ثابت انرژی از منطقه دارای اهمیت قابل توجه ژئواستراتژیک برای پکن می‌باشد.

در صورت وقوع جنگ یا هر نوع حمله تروریستی در خطوط دریایی و به ویژه در تنگه آسیب‌پذیر مالاکا^۱ عرضه انرژی به این کشور به راحتی می‌تواند متوقف شود. وقوع منازعه‌ای میان چین و آمریکا بر سر تایوان و یا آغاز جنگی جدید در منطقه خلیج فارس هر یک می‌تواند تأثیری جدی بر قیمت و نیز میزان انرژی وارداتی به این کشور بگذارد، اما در صورتی که چین بتواند در اقتصاد منطقه آسیای مرکزی جایگاهی مهم پیدا کند از میزان آسیب‌پذیری این کشور کاسته شده و هزینه محروم کردن آن از انرژی مورد نیازش بیشتر خواهد شد. ایجاد وابستگی متقابل اقتصادی با کشورهای پیرامونی یکی از قدیمی‌ترین بازدارنده‌ها است که در صورت وقوع بحران مانع از تحریم چین توسط همسایگانش می‌شود (کولایی، تیشه‌یار، ۱۳۸۹: ۱۲۸) ترکمنستان یکی از این کشورهای پیرامونی است که به دلیل منابع سرشار انرژی مورد توجه آن است. چین با رشد سریع اقتصادی و کمبود انرژی مواجه است برعکس ترکمنستان با مشکلات در پیدا کردن خروجی قابل اعتماد برای صادرات انرژی خود روبه‌رو است. این مکمل زمینه همکاری‌های موثر آنها را فراهم ساخته و با توجه به سیاست خارجی ترکمنستان توسعه روابط برای چینی‌ها آسان‌تر بوده است.

یکی از فواید بزرگ چین به عنوان شریک توانایی آن به حرکت سریع در تصمیم‌گیری و اجرای تصمیمات است (Pomfert, 2008:22) با توجه به این ویژگی منحصر به فرد این کشور می‌تواند شریک قابل اتکایی برای ترکمنستان محسوب شود.

انرژی و توسعه روابط میان ترکمنستان و چین

تا اواسط دهه اول قرن ۲۱ چین تلاشی جهت توسعه حضور اقتصادی در ترکمنستان نداشت. وجود تولیدات چینی در بازارهای ترکمنستان چندان قابل توجه نبود؛ همچنین در زمینه روابط تجاری طی سال‌های ۱۹۹۲-۲۰۰۶، حجم صادرات چین به این کشور از ۱۱۰ میلیون دلار در سال تجاوز نکرد و روابط تجاری میان دو کشور بیش از ۱۲۵ میلیون دلار در سال تخمین زده نمی‌شود. در واقع، حضور اقتصادی چین در آسیای مرکزی از سال ۲۰۰۶

^۱. Malacca

آغاز شد (Ceasia, 2011). زمانی که پکن منافع استراتژیک بلند مدت خود را به طور مشخص در منابع گاز کشورهای این منطقه از جمله ترکمنستان یافت.

از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال ترکمنستان، خریدار عمده گاز آن روسیه بود. اما وقوع انفجار در خط لوله گاز آسیای مرکزی-مرکز^۱ در بهار سال ۲۰۰۹، باعث سرد شدن روابط گازی دو کشور شد (Shustov, 2017). این خط لوله بخشی از خط لوله سراسری اتحاد جماهیر شوروی بود و گاز را از میدان‌های تولید به مناطق مصرف و بازارهای اروپایی انتقال می‌داد.

به دنبال این اتفاق، دو کشور به متهم کردن یکدیگر پرداختند. در حالی که ترکمنستان گازپروم را مسئول این خراب‌کاری می‌دانست مقامات روسی عامل فنی را دلیل انفجار می‌دانستند و در نهایت بر سر خرید گاز ترکمنستان نتوانستند به توافق برسند و خرید گاز این کشور توسط روسیه برای مدتی متوقف گردید؛ اگرچه از سال ۲۰۱۰ دوباره از سر گرفته شد، اما با این تفاوت بود که تا سال ۲۰۱۵ روسیه تنها ۲۰ درصد از مقادیر قبلی را خریداری نمود و در سپتامبر سال ۲۰۱۶ الکساندر مدودیف^۲، معاون هیات مدیره گازپروم اعلام کرد تا پایان سال ۲۰۱۸ گاز ترکمنستان را خریداری نخواهد کرد (Ibid). در پاسخ به این اقدامات ترکمنستان، روسیه را «شریک غیر قابل اعتماد»^۳ نامید و عدم پرداخت بدهی‌های گاز خریداری شده از سوی این کشور این بی‌اعتمادی را تشدید نمود (Robets, 2016:7) در حقیقت با اجازه ترکمنستان به استفاده از خطوط حمل و نقل خود به مسکو این کشور امیدوار بود کنترل خود را بر افزایش قیمت گاز عشق‌آباد حفظ کند، اما با برآورده نشدن این انتظار، روسیه خرید گاز این کشور را متوقف نمود.

به طور کلی انفجار ۴۸۷ کیلومتری خط لوله آسیای مرکزی-مرکز، استراتژی انرژی ترکمنستان را نیز تغییر داد (Nichol, 2014:34) و به دنبال تیره شدن روابط زمینه برای حضور پررنگ‌تر چین در بازار گاز صادراتی ترکمنستان فراهم شد و در این بین گوی سبقت را از روسیه ربود و تبدیل به واردکننده اصلی گاز این کشور گردید.

---

¹. Central Asia Center

². Alexander Medvedev

³. Unreliable Partner

در پی اختلافات ایجاد شده، چین یک وام ۴ میلیارد دلاری به ترکمنستان داد و در مقابل این کشور نیز یک قرارداد مشارکت در تولید با شرکت ملی نفت چین امضاء کرد که طبق این قرارداد شرکت‌های چینی را مجاز به مشارکت در طرح گازی یولاتان جنوبی^۱ می‌نمود (Oge, 2015:98). به علاوه سرمایه‌گذاری ۳ میلیون دلاری جهت توسعه حوزه‌های گازی در ترکمنستان از دیگر اقدامات چینی‌ها در منطقه بود (Ellese Rasmussen, 2017:60) و جایگاه خود را مستحکم‌تر ساخت.

زمانی که صحبت از روابط انرژی ترکمنستان و چین به میان می‌آید، مهم‌ترین طرحی که بر آن تأکید می‌شود، خط لوله بیش از هفت هزار کیلومتری آسیای مرکزی-چین است که بودجه آن توسط شرکت ملی نفت چین تأمین می‌شود و هم‌اکنون مهم‌ترین نماد همکاری اقتصادی دو کشور در بخش انرژی است و در زیر به آن خواهیم پرداخت.

خط لوله آسیای مرکزی-چین^۲: ایده اتصال گاز آسیای مرکزی به چین با گسترش احتمالی به ژاپن برای اولین بار طی ملاقات نخست وزیر چین، لی پنگ^۳ از عشق آباد در سال ۱۹۹۴ مطرح شد و این زمانی بود که ترکمنستان پروتکلی را با شرکت ملی نفت چین در زمینه همکاری در توسعه صنعت نفت و گاز به امضاء رسانده بود. در آن زمان این‌گونه به نظر می‌رسید که این طرح، یک طرح پیشنهادی غیرممکن از سوی عشق‌آباد باشد به دلیل آنکه روابط ترکمنستان با همسایگانش در آسیای مرکزی نیز در نتیجه سیاست انزواگرایانه تخریب شده بود؛ اما در اواخر دهه ۹۰ میلادی منافع دو کشور ترکمنستان و چین، اجرای این طرح را جدی ساخت. اولین نتیجه ملموس مذاکرات در ملاقات جیانگ زمین^۴ از ترکمنستان در سال ۲۰۰۰ آشکار شد و یک موافقتنامه همکاری در بخش نفت و گاز به امضاء رسید. این توافق‌نامه زمینه را برای شرکت ملی نفت چین جهت آغاز اکتشافات در قسمت راست برآمدگی رودخانه آمودریا^۵ که منشأ خط لوله گاز ترکمنستان - چین در آینده بود، فراهم ساخت (Sir and Horak, 2008:82). در زمان ریاست جمهوری بردی

1. South Yolotan

2. Pipeline Central Asia-China

3. Li Peng

4. Jiang Zemin

5. Amu Darya

محمداف با توجه به استراتژی جدید این کشور در حوزه صادرات گاز طبیعی که مبتنی بر تنوع‌سازی مسیرهای انتقال آن بود، ساخت خط لوله به طور جدی‌تر پیگیری شد. در آوریل سال ۲۰۰۷ بردی محمداف به چین سفر کرد و با هوجین تائو^۱، رئیس‌جمهور این کشور ملاقات نمود. طی این سفر، طرفین در مورد زیرساخت‌های مورد نیاز در بخش انرژی ترکمنستان به بحث پرداختند و با توجه به مذاکرات انجام شده جهت ساخت خط لوله گاز آسیای مرکزی - چین، پکن یک وام بدون بهره جهت خرید سکوه‌های حفاری چینی که برای اکتشاف و توسعه میدان‌های گازی از آن استفاده می‌شود به عشق‌آباد داد. به دنبال آن در ۲۹ آگوست سال ۲۰۰۷ بردی محمداف از لپاب شرقی^۲ منطقه‌ای در انتهای روستای بختیارلیک^۳ دیدن کرد و در آنجا مراسم جشنی به مناسبت توافق برای ساخت این خط لوله از سوی شرکت ملی نفت چین برگزار شد (Ibid). در واقع، سفر ماه آوریل بردی محمداف نقش مهمی در تسریع روند افتتاح خط لوله آسیای مرکزی - چین داشت.

در دوره صفرمراد نیازاف، اگرچه تکمیل تمام طرح‌های خط لوله ترکمنستان مشکل بود و در بسیاری از موارد بعید به نظر می‌رسید؛ اما برعکس این خط لوله در بازه زمانی کوتاهی به اتمام رسید و در سال ۲۰۰۹ طی مراسمی تاریخی با حضور هوجین تائو، نظربایف^۴ و بردی محمداف، روسای جمهوری سه کشور چین، قزاقستان و ترکمنستان به عنوان سهام‌داران اصلی این طرح در سامان‌تپه^۵ افتتاح شد (Anceschi, 2012:101). بنابراین بخش اول خط لوله گاز آسیای مرکزی چین با ظرفیت انتقال سالانه ۳۰ میلیارد مترمکعب در سال تکمیل شد (Olcott, 2013:19). در سپتامبر ۲۰۱۳ نیز دو کشور تصمیم گرفتند، ظرفیت انتقال خط لوله را تا سال ۲۰۲۰ به ۶۵ میلیارد متر مکعب در سال برسانند (Stegan, 2015:102) این خط لوله ۷۰۰۰ کیلومتری گاز طبیعی ترکمنستان را با عبور از ازبکستان و قزاقستان و بدون عبور از روسیه به چین عرضه می‌کند و ۱۸۸ کیلومتر از آن در ترکمنستان، ۵۳۰ کیلومتر در ازبکستان و ۱۳۰۰ کیلومتر آن در قزاقستان و بیش از ۴۵۰۰ کیلومتر آن نیز در خاک چین است که شرق و غرب این کشور را بهم پیوند می‌دهد (Op.Cit).

---

¹. Hujin Tao

². Eastern Lepab

³. Bagtyiarlyk

⁴. Nazarbayev

⁵. Saman-Depe

شکل شماره ۲: مسیر خط لوله چین - ترکمنستان

در ساخت خط لوله آسیای مرکزی چین از چهار خطلوله A, B, C, D استفاده شده است. خطوط لوله A و B در سال ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ به اجرا درآمدند. خطلوله C نیز در سال ۲۰۱۳ تکمیل و در ۲۰۱۴ به مرحله بهره‌برداری رسید. سه خطلوله اول خطوط موازی هستند و یک مسیر را طی می‌کنند که از سامان تپه در ترکمنستان آغاز و به مرز خرگاس^۱ در چین می‌رسد. ظرفیت انتقال گاز طبیعی طراحی شده برای این سه مسیر ۲۵ میلیارد مترمکعب در سال است که از این میزان ده میلیارد مترمکعب سهم ترکمنستان، ده میلیارد مترمکعب سهم ازبکستان و پنج میلیارد مترمکعب نیز برای قزاقستان در نظر گرفته شده است (Wang, 2016:3). خطلوله D مسیر دیگری را از طریق ازبکستان، تاجیکستان و قرقیزستان طی می‌کند، متفاوت بودن مسیر D به این علت است که چینی‌ها بتوانند از طریق آن گاز تاجیکستان را نیز انتقال دهند (Azernews, 2017) زیرا در زمان ساخت آن شرکت ملی نفت چین مذاکرات خود را با تاجیکستان نیز جهت قراردادهای اکتشاف و تولید آغاز کرده بود، ساخت این خطلوله در دسامبر ۲۰۱۴ آغاز شد و هنوز به مرحله بهره‌برداری نرسیده است.

ساخت خطوطلوله C و D پیوندهای عمیق اقتصادی میان چین و آسیای مرکزی را نشان می‌دهد. آسیای مرکزی به هنگام عملکرد کامل این خط لوله بیش از ۴۰ درصد از واردات گاز

^۱. Khorgos

طبیعی چین را تا سال ۲۰۲۰ به خود اختصاص خواهد داد. پکن همزمان درصدد غنی کردن ملل ضعیف‌تری چون تاجیکستان و قرقیزستان نیز است. خطلوله D که از ترکمنستان شروع و در چین خاتمه پیدا می‌کند از میان تاجیکستان و قرقیزستان عبور می‌کند تا علاوه بر انتقال گاز طبیعی آنها فرصت گردآوری کرایه‌های مربوط به ترانزیت گاز طبیعی را نیز برای آنها فراهم آورد و از طرف دیگر، مسیرهای انتقال خطوط لوله گاز طبیعی خود را متنوع سازند (Gupta, 2014). البته ۴۰۰ کیلومتر از مسیر خط لوله از خاک تاجیکستان عبور خواهد کرد و سرمایه‌گذاری سه میلیارد دلاری پکن را به دنبال داشته است که انتظار می‌رود ۲۵-۳۰ میلیارد مترمکعب گاز ترکمنستان را به چین عرضه کند و توافق‌نامه بین دولتی جهت ساخت آن را تاجیکستان در سپتامبر ۲۰۱۳ امضاء کرد (Kosolapova, 2017). در حقیقت، چین جایگاه خود در منطقه آسیای مرکزی با مسیر D محکم‌تر می‌کند.

شرکت ملی نفت و گاز چین حجم کل گاز ارسالی از طریق خط لوله آسیای مرکزی چین تا تاریخ ۲۹ نوامبر ۲۰۱۷ را ۲۰۰ میلیارد مترمکعب برآورد کرده است و بر اهمیت استراتژیک این خط لوله در تأمین امنیت چین تأکید دارد. بر اساس محاسبات انجام شده ۲۰۰ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی معادل ۲۶۶ میلیون تن ذغال سنگ است به علاوه، پیاده‌سازی این طرح باعث ایجاد ده هزار شغل در کشورهایی شد که این خط لوله از آن عبور می‌کند (Trend, 2017). از سوی دیگر با توجه به اینکه گاز طبیعی ۸۰ درصد از درآمد دولت و ۳۵ درصد از تولید ناخالص ملی ترکمنستان را تشکیل می‌دهد بنابراین اقتصاد آن به طور عمده به پکن وابسته است (Timesca, 2018).

ترکمنستان کشوری بسته است و به همین دلیل جهت صادرات گاز خود به بازارهای جهانی وابسته به خطوط لوله می‌باشد. سه مسیر اصلی صادرات گاز آن عبارت هستند از:

مسیر روسیه و خط لوله آسیای مرکزی-مرکز: جهت عرضه گاز طبیعی از ترکمنستان به کشورهای اروپای شرقی و کشورهای مستقل مشترک‌المنافع از مسیر روسیه در نظر گرفته شده بود (Azernews, 2017). پس از استقلال تنها گزینه برای انتقال گاز ترکمنستان همین خط لوله به عنوان بخشی از خط لوله سراسری اتحاد جماهیر شوروی بود، اما همان گونه که گفته شد در پی اختلافات ایجاد شده میان دو کشور به دنبال انفجار قسمتی از خط لوله، عرضه گاز ترکمنستان از این مسیر بسیار کاهش یافت.

مسیر ایران و خط لوله کرپچه-کردکوی: این خط لوله که امکان انتقال گاز ترکمنستان به شمال ایران را فراهم نمود در سال ۱۹۹۷ افتتاح شد (Wastnidge, 2017:8) و بخشی از یک طرح بزرگ‌تر با چشم‌انداز انتقال گاز ترکمنستان از مسیر ایران به ترکیه و از آنجا به بازارهای اروپایی بود. خط لوله ۲۰۰ کیلومتری کرپچه-کردکوی با ظرفیت انتقال ۴ میلیارد مترمکعب در سال، طی یک توافق‌نامه ۲۵ ساله به امضاء رسید و با وجود ظرفیت کم آن برای ترکمنستان دارای اهمیت تاریخی بود زیرا اولین مسیر صادرات گاز ترکمنستان پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی با دور زدن شبکه‌های روسی بود، علاوه بر این افتتاح این خط لوله در آن زمان برای ایران نیز دارای اهمیت بود (Vasanckki, 2011:41) از این جهت که بسیاری از کشورها درصدد ضربه زدن به روابط انرژی آن بودند و ساخت این خط لوله برای آن یک موفقیت محسوب می‌شد، همکاری‌های دو کشور با افتتاح خط لوله دوم صادرات گاز ترکمنستان به ایران ادامه یافت.

خط لوله دولت‌آباد-سرخس-خانگیران^۱: این طرح در سال ۲۰۰۹ مورد توجه رئیس‌جمهور ترکمنستان قرار گرفت. زمانی که عشق‌آباد و تهران توافق کردند صادرات گاز ترکمنستان به ایران از ۸ میلیارد مترمکعب در سال ۲۰۰۸ به ۱۴ میلیارد مترمکعب در سال جدید برسد، جهت رسیدن به این هدف خط لوله دولت‌آباد-سرخس-خانگیران در جنوب شرق ترکمنستان با ظرفیت انتقال ۱۲٫۵ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی در سال ساخته شد و در ژانویه ۲۰۱۰، افتتاح گردید (Jumayev, 2012:9). در حقیقت، ساخت این خط لوله ادامه منطقی سیاست‌های ترکمنستان در جهت تنوع بخشیدن به خطوط لوله صادرات گاز طبیعی آن بود.

وابستگی گازی ترکمنستان به مسیر سوم صادرات گاز طبیعی آن یعنی خط لوله آسیای مرکزی-چین در حالی بیشتر می‌شود که روابط گازی آن با ایران نیز تحت‌الشعاع اختلافات مالی-گازی بین دو کشور قرار گرفت و عشق‌آباد از ارسال گاز طبیعی خود به مناطق شمالی ایران به بهانه بدهی‌ها چندین بار خودداری کرد و به اختلافات ایجاد شده دامن زد و این مشاجرات در ابتدای سال ۲۰۱۷ به اوج خود رسید و در نهایت قطع گاز صادراتی آن به ایران را به دنبال داشت، اما با افزایش تولید گاز طبیعی در حوزه پارس جنوبی و تکمیل شبکه انتقال گاز کشور در دولت یازدهم نیاز اضطراری ایران به گاز وارداتی ترکمنستان برطرف شد.

^۱. Doletabat-Serakhs-Khangeran

بنابراین هم‌اکنون اصلی‌ترین مسیر گاز صادراتی این کشور خط لوله آسیای مرکزی-چین است و شرکت ملی نفت چین به اصلی‌ترین واردکننده گاز این کشور تبدیل شده است. این امکان وجود دارد که در آینده نقش عشق‌آباد در تأمین گاز مورد نیاز چین بیشتر نیز شود زیرا همان‌گونه که گفته شد این کشور در نظر دارد به منظور بهبود محیط زیست خود نیروگاه‌های حرارتی کشورش را به نیروگاه‌های گازی تبدیل کند که یکی از منابع اصلی تأمین این نیاز گاز ترکمنستان خواهد بود.

در سال ۲۰۱۲ با توسعه میدان‌های گازی گالکینیش^۱ و بختیارلیک، دو کشور توافقنامه‌ای را جهت افزایش صادرات گاز ترکمنستان به چین به میزان ۶۵ میلیارد مترمکعب در سال تا سال ۲۰۲۰ به امضاء رساندند و در سپتامبر ۲۰۱۳ نیز در مراسم افتتاح تولید گاز طبیعی در میدان گالکینیش روسای جمهور دو کشور رسماً مرحله دوم توسعه این میدان گازی را راه‌اندازی نمودند و موافقت جهت ساخت خط D نیز در همان سال انجام شد (Bohr, 2016:77-78). شرکت ملی نفت چین تنها شرکت خارجی است که به این حوزه گازی که یکی از بزرگ‌ترین حوزه‌های گازی دنیا در ترکمنستان است دسترسی مستقیم دارد (BBC, 2014).

ترکمنستان که تقریباً بر صادرات گاز از مسیر روسیه متکی بود، اکنون به بزرگ‌ترین عرضه‌کننده گاز طبیعی به چین تبدیل شده است و در ده ماه اول سال ۲۰۱۶ این کشور بزرگ‌ترین صادرکننده گاز طبیعی به چین بوده است و حدود ۲۵,۶ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی را از طریق خط لوله آسیای مرکزی-چین به این کشور صادر کرده است (Shustov, Op.cit) که این میزان در سال ۲۰۱۷ میلادی به ۳۸,۷ میلیارد مترمکعب رسید و رشد ۱۳,۳۷ درصدی نسبت به سال گذشته را نشان می‌دهد (Shaban, 2018) در حالی که اروپا حدود یک دهه به فکر توسعه راهروهای جنوبی جهت انتقال گاز طبیعی از منطقه است و هنوز این اقدام عملی نشده، چین در مدت زمان کوتاهی موفق به اتصال کشورهای منطقه به خصوص ترکمنستان از طریق خط لوله آسیای - مرکزی چین به پکن شده است.

در واقع، ترکمنستان بازارهای محدودی جهت عرضه اصلی‌ترین کالای صادراتی خود یعنی گاز طبیعی در اختیار دارد و چین تنها قدرت جهانی است که می‌تواند خریدار عمده گاز این کشور و حمایت مالی قابل توجهی از آن داشته باشد همان‌گونه که طی

---

^۱. Galkynysh

بحران‌های مالی دیده شد که پکن میلیاردها دلار وام به ترکمنستان و قزاقستان پرداخت کرده است (Shlapentokh, 2017). امری که روسیه توانایی انجام آن را نداشته و اتحادیه اروپا نیز به دلیل مسائل حقوق بشری تمایلی به انجام آن ندارد. از سوی دیگر، چین برخلاف اتحادیه اروپا مراودات تجاری خود را منوط به اصلاحات سیاسی نمی‌کند و در امور داخلی آن دخالتی ندارد و همانند روسیه نیز به دنبال تضعیف استقلال سیاسی کشورهای آسیای مرکزی و احیای امپراطوری از دست رفته نیست و ترس امنیتی در این بین وجود نخواهد داشت. از سوی دیگر برای ترکمنستان نیز دسترسی به بازار وارداتی چین همانند بازار اروپا و جنوب آسیا با محدودیت‌هایی نظیر رژیم حقوقی دریای خزر و یا مشکلات امنیتی در افغانستان مواجه نیست که مجموع مسائل عنوان شده دو کشور را در راستای همکاری‌های اقتصادی در بخش انرژی و وابستگی متقابل بیشتر در این حوزه سوق داده است.

نتیجه‌گیری

تأمین انرژی مهم‌ترین عامل تداوم رشد اقتصادی کنونی و مهم‌ترین شاخص ثبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و امنیت ملی چین شمرده می‌شود و در سطح استراتژیک این موضوع برای آن جنبه حیاتی و کلیدی دارد. در این راستا، تنوع‌سازی مسیرهای واردات انرژی به خصوص گاز طبیعی به طور جدی در حوزه سیاست خارجی این کشور پیگیری می‌گردد؛ از سوی دیگر، برنامه راهبردی ترکمنستان نیز تبدیل شدن به یک بازیگر کلیدی در عرصه صادرات گاز طبیعی است که این مسأله اتخاذ سیاست خارجی همکاری جویانه با سایر کشورها را برای آن اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. به این ترتیب رویکردها و سیاست‌های اتخاذ شده توسط دو کشور در بخش انرژی، زمینه را جهت همکاری‌های بیشتر در بخش صادرات و واردات گاز طبیعی فراهم نموده است. در حقیقت با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و آزاد شدن فضای آسیای مرکزی پس از استقلال و با توجه به اهمیت ژئوپلیتیک منطقه، ذخایر غنی نفت و گاز و ثبات بیشتر آن نسبت به خاورمیانه، بسیاری از قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از جمله چین، فرصت را جهت نقش‌آفرینی در منطقه و دستیابی به ذخایر انرژی آن غنیمت شمردند و جمهوری ترکمنستان به عنوان یکی از بزرگترین دارندگان ذخایر گاز طبیعی در کانون توجه پکن قرار گرفت. برنامه انرژی ترکمنستان نیز به خصوص در زمان رئیس‌جمهور دوم این کشور (بردی محمداف)، تنوع‌سازی مسیرهای صادرات گاز طبیعی در راستای دستیابی به بازارهای مختلف و

کاهش وابستگی سنتی آن به روسیه است و اختلافات ایجاد شده در روابط گازی مسکو و عشق‌آباد، زمینه را جهت حضور گسترده‌تر پکن در بازار گاز صادراتی ترکمنستان و توسعه سرمایه‌گذاری‌ها در این بخش فراهم کرد و همان‌گونه که عنوان شد خط لوله بیش از ۷۰۰۰ کیلومتری آسیای مرکزی چین، نقطه عطف همکاری‌های دو کشور در بخش انتقال گاز طبیعی و نشان دهنده پیشرفت عمده نفوذ پکن در ترکمنستان و یک گام به جلو در جهت افزایش امنیت انرژی آن است و این امر، تسلط گسترده روسیه بر منابع وسیع گاز ترکمنستان را شکست و نه تنها دارای ارزش اقتصادی و تجاری است، بلکه دارای ارزش سیاسی نیز می‌باشد.

از آنجا که مقاله درصدد پاسخگویی به این پرسش برآمد، که عامل انرژی چه تأثیری بر روابط و مناسبات دو کشور ترکمنستان و چین داشته است؟ مطالب عنوان شده این فرضیه عنوان شده را به اثبات رساند که عامل انرژی شرایط را جهت توسعه روابط و همکاری‌ها میان دو کشور فراهم نموده است. بدین ترتیب می‌توان اذعان داشت که میان ترکمنستان و چین، نوعی وابستگی متقابل در حال شکل‌گیری است. از منظر نظریه وابستگی متقابل، دو بازیگر زمانی در این وضعیت قرار می‌گیرند که قادر به پاسخگویی به یکی از نیازهای استراتژیک یکدیگر باشند؛ ترکمنستان قادر است، امنیت انرژی چین را در حوزه گاز طبیعی به عنوان دغدغه استراتژیک آن برطرف نماید و از سوی دیگر، چین نیز متقابلاً قادر است به برخی نیازهای استراتژیک این کشور از جمله در حوزه صادرات گاز طبیعی و سرمایه‌گذاری در این بخش پاسخ‌گو باشد. تحت این شرایط زمینه‌های بسیار مناسبی برای آغاز یک گفتگو سازنده با هدف استقرار یک الگوی وابستگی متقابل و توسعه همکاری‌ها با محوریت تأمین امنیت انرژی وجود دارد.

در پایان ذکر این نکته دارای اهمیت است که در پی اختلافات ایجاد شده در روابط گازی ترکمنستان با روسیه و ایران، هم‌اکنون شرکت ملی نفت چین تنها خریدار عمده گاز ترکمن است، که این موضوع آسیب‌پذیری عشق‌آباد را در مقابل پکن، افزایش خواهد داد زیرا وابستگی به یک بازار گاز صادراتی و نبود تنوع در این عرصه، مشکلات پیشین در روابط ترکمنستان و گازپروم را تجدید خواهد نمود و این کشور مجبور به پایین نگاه‌داشتن قیمت گاز صادراتی خود خواهد بود، اما در صورتی که سیاست تنوع‌سازی مسیرهای صادرات گاز طبیعی را همچنان پیگیری نماید می‌تواند بر سر قیمت گاز صادراتی چانه‌زنی کرده و سود بیشتری را نصیب خود سازد. در این راستا با توجه به نزدیکی جغرافیایی ترکمنستان به ایران

و نقش این کشور به عنوان تأمین‌کننده گاز مناطق شمالی ایران، حل اختلافات صورت گرفته بر سر ادعای بدهی‌های ایران و از سرگیری مذاکرات جهت صادرات دوباره گاز به ایران برای مقامات ترکمنی ضروری به نظر می‌رسد.

منابع و مأخذ

- فرانک، وراسترو و لادیسیلاو، سارا (۱۳۸۷)، "ارتقاء امنیت انرژی در جهان: وابستگی متقابل یا وابستگی یک جانبه، ترجمه: ام البنین توحیدی، پژوهشنامه سیاست خارجی، شماره ۱۳.
-قوام، سید عبدالعلی (۱۳۸۶)، روابط بین‌الملل نظریه‌ها و رویکردها، تهران، انتشارات سمت.
-کولایی، الهه و تیشه‌یار، ماندانا (۱۳۸۹). "مطالعه تطبیقی رهیافت‌های امنیت انرژی چین و ژاپن در آسیای مرکزی"، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۱.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۴)، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران، انتشارات سمت.
-وحیدی‌راد، میکائیل (۱۳۹۲)، "نظریه وابستگی متقابل و کاربست آن در تاریخ معاصر ایران"، مجله خردنامه، سال ۴، شماره ۱۰.

-Anceschi, Luca (2008), "Analyzing Turkmen Foreign Policy in the Berdymuhammedov Era", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol 6, No.4.
-Anceschi, Luca (2010), "External Conditionality, Domestic Insulation and Energy Security: the International Politics of Post – Niyazov Turkmenistan", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol 8, No.3.
-Arinc, Ibrahim, Elik, Suleyman (2010), "Turkmenistan and Azerbaijan in European Gas Supply Security", *Insight Turkey*, Vol 12, No.3.
-Azernews (2017), "Turkmenistan Remains Key Natural Gas Holder in Central Asia", Available at: <https://www.azernews.az/region/119176.html>, Accessed on: 19/11/2017.
-Batsaikhan, Uriintuya, Dabrowski, Marek (2017), "Central Asia Twenty Five Years after the Breakup of the USSR", *Russian Journal of Economics*, No. 3.
-BBC News (20/11/2014), "China's Growing Demand for Turkmenistan's Gas", Available at: <http://www.bbc.com/news/business-30131418>menistan has the Accessed on: 02/09/2017.
-Bp,(2017), "Statistical Review of World Energy", Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>, Accessed on: 06/03/2018.
-Bohr, Annette (2016), "Turkmenistan:Power, Politics and Petro-Authoritarianism", Russia and Eurasia Programme, Available at: <https://www.chathamhouse.org/publication/turkmenistan-power-politics-and-petro-authoritarianism>, <https://www.chathamhouse.org/publication/turkmenistan-power-politics-and-petro-authoritarianism>, Accessed on: 24/02/2018.
-Ceasia (22/03/2011), "Economic Presense of Chine in Turkmenistan", Available at:<http://www.Ceasia.ru/English/economic-presense-of-chin-in-turkmenistan.html>, Accessed on: 22/03/2018.

- Chinadaily (2017), “Xi Urges more Pragmatic Cooperation with Turkmenistan under Belt and Road Initiative”, Available at: http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-06/10/content_29696586.htm, Accessed on: 22/03/2018.
- Energy Information Administration (EIA)*, (2017), Available at: <https://www.eia.gov/outlooks/ieo/>, Accessed on: 22/03/2018.
- Energy Information Administration (EIA)*, (2018), “China Surpassed the United States as the World’s Largest Crude Oil Importer in 2017”, Available at: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=34812#>, Accessed on: 21/03/2018.
- Ellese Rasmussen, Frederik* (2017), “China’s Changing Energy Diplomacy: a Source of Increased Economic Interdependence or a Continuation of Neo-Mercantilism?”, *University of International Relation*, Beijing, China, Available at: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Documents/Master_Thesis_AAUFrederik_Ellesoe_Rasmussen_China_s_Changing_Energy_Diplomacy_2.pdf, Accessed on: 10/12/2017.
- Fazilo, Fakhmiddin (2013), “China and Central Asia: A Significant New Energy Nexus”, *Trinity College Digital Repository*, Available at: <https://digitalrepository.trincoll.edu/facpub/85/>, Accessed on 18/01/2018.
- Gupta, Alexander (2014), “China Doubles Down in Central Asia with New Natural Gas Pipeline”, Available at: <http://www.americansecurityproject.org>, Accessed on: 17/12/2017.
- Hasanov, Huseyn (2017) , “Turkmenistan’s Total Natural Gas Reserves Revised”, Available at: <https://en.trend.az/business/energy/2798072.html>, Accessed on 15/02/2018.
- Hasanov, Huseyn (2017) , “Turkmenistan May Use Central Asia-Center System for Gas Delivery”, Available at: <https://en.trend.az/business/energy/2762437.html>, Accessed on: 20/03/2018.
- International Energy Agency (IEA)*(2017), Available at: <https://www.iea.org/weo2017/>, Accessed on: 07/03/2018.
- International Energy Agency (2017), “Global Shifts in the Energy System”, Available at: <https://www.iea.org/weo2017/>, Accessed on 21/03/2018.
- Jumayev, Ishanguly (2012), “Foreign Trade of Turkmenistan: Trends, Problems and Prospects”, Institute of Public Policy and Administration, Available at: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Documents/UCA-IPPA-WP11-Turkmenistan-Eng_2.pdf, Accessed on 22/03/2018.
- Kosolapova, Elena (2017), “Construction of Tajik Section of Turkmenistan-China Gas Pipeline Starts”, Available at: <https://en.trend.az/business/energy/2781353.html>. Accessed on: 20/02/2018.

- Marbler, Penelope, Shan, Lea (2017), "Chinese Investment in Infrastructure Worldwide", *Asia Programme*, Available at: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Documents/Asia-Focus-36.pdf>, Accessed on: 20/03/2018.
- Mariani, Bernardo (2013), "China's Role and Interests in Central Asia", *Safer World*, Available at: [file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/chinas-role-and-interests-in-central-asia%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/chinas-role-and-interests-in-central-asia%20(1).pdf), Accessed on: 10/09/2017.
- McKinley, Ryan (2014), "Market Capture: China's Energy Relationship with Turkmenistan", *Enerpo Journal*, Vol 3, Available at: <https://enerpojournl.com/2014/10/31/market-capture-chinas-energy-relationship-with-turkmenistan/>, Accessed on: 11/04/2017.
- Nichol, Jim (2014), "Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S Interests", *Congressional Research Service (CRS)*, Available at: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33458.pdf>, Accessed on: 18/02/2018.
- Olcott, Martha Brill (2013), "Turkmenistan: Real Energy Giant or Eternal Potential?", *Institute Public Policy Rice University*, Available at: <https://www.belfercenter.org/publication/turkmenistan-real-energy-giant-or-eternal-potential>, Accessed on: 25/03/2018.
- Pomfret, Richard (2008), "Turkmenistan Foreign Policy", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol 6, No.4.
- Rana, waheeda (2015), "Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts", *International Journal of Business and Social Science*, Vol 6, No.6.
- Robert, John (2016), "Russia's Gas Challenge: the Consequences for China, Central Asia, Europe and the USA", *Journal of World Energy Law and Bussiness*, Available at: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pp/geg/geg3_April.2016/21am/Roberts_background.Russia.paper.pdf, Accessed on: 20/04/2018.
- Remizov, Oleg (2013), "The Concept of Energy Security in the Eu-Russia Relations: New Interdependencies", *Institute of Government and Politics*, Available at: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Documents/remizov_oleg_3.pdf, Accessed on: 11/04/2018.
- Rustamova, Chinar (2016), "Turkmenistan's Role In Bulding New Silk Road", Available at: http://europe.chinadaily.com.cn/opinion/2016-11/24/content_27475989.htm, Accessed on: 23/03/2018.
- Shaban, Ilham (2018), "China in 2017 Increased Gas Imports from Central Asia by 13%", Available at: <http://caspiabarrel.org/en/2018/01/china-in-2017-increased-gas-imports-from-central-asia-by-13/>, Accessed on: 23/03/2018.

- Shlapentokh, Dmitry (2017), "Turkmenistan's Gas Export Dilemma", *Central Asia-Caucasus*, Available at:
<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13483-turkmenistans-gas-export-dilemma.html>, Accessed on: 20/01/2018.
- Shustov, Alexander (2017), "Why China Will Remain Turkmenistan's Main Gas Buyer", Available at: https://www.rbth.com/business/2017/01/26/why-china-will-remain-turkmenistans-main-gas-buyer_689386, Accessed on: 20/12/2017.
- Sir, Jan, Horak Slavomir (2008), "China as an Emerging Superpower in Central Asia: The View from Ashkhabad", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol 6, No.2.
- Solash, Richard (2012), "Progress Noted, But Questions Remain over New Silk Road Initiative", *HighBeam*, Available at: <https://www.highbeam.com/doc/1G1-302498107.html>, Accessed on: 20/12/2017
- Stegan, Karen smit, Kusznrir Julia (2015), "Outcomes and Strategic in the « New Great Came»: China and Caspian states Emerging as Winners", *Journal of Eurasian Studies*, Vol 6.
- Sternberg, Troy, Ahearn, Ariell, McCoannel, Fiona (2017), "Central Asian Characteristics on Chin's New Silk Road: the Role of Landscape and the Politics of Infrastructur", *Land*, Available at: <http://www.mdpi.com/2073-445X/6/3/55>, Accessed on: 13/04/2018.
- Stratfor. Worldview (2018), "Central Asia's Economic Evolution From Russia to China", Available at: <https://worldview.stratfor.com/article/central-asia-china-russia-trade-kyrgyzstan-kazakhstan-turkmenistan-tajikistan-uzbekistan>, Accessed on: 12/03/2018.
- Stronski, Paul, Ng Nicole (2018), "Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, The Russian Far East, and the Arctic", *Garnegie Endowment for International Peace*, Available at:
<http://carnegieendowment.org/2018/02/28/cooperation-and-competition-russia-and-china-in-central-asia-russian-far-east-and-arctic-pub-75673>, Accessed on: 13/03/2018.
- Tabatska, Daryna (2015), "Turkmenistan: The Diversification of Gas Export Market", Available at:
http://www.ocnus.net/artman2/publish/Business_1/Turkmenistan-The-Diversification-of-Gas-Export-Market_printer.shtml, Accessed on: 05/07/2018.
- Tang, Donald (2016), "China's Investment in The Central Asian Republics", *The Foreign Military Studies Office (FMSO)*, Available at:
[file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/20160302%20Tang%20-%20China_Central%20Asian%20Republics%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/20160302%20Tang%20-%20China_Central%20Asian%20Republics%20(2).pdf), Accessed on: 14/05/2018.

- The Times of Central Asia (Timesca), (2018), “Central Asia’s Economic Evolution From Russia to China”, Available at: <https://www.timesca.com/index.php/news/26-opinion-head/19614-central-asia-s-economic-evolution-from-russia-to-china>, Accessed on: 13/05/2018.
- Thomson, Elspeth. Boey, Augustin (2015), “The Role of Oil and Gas in China's Energy Strategy: an Overview”, *Asia Pacific Business Review*, Vol 21, No.1.
- Trend (2017), “Gas Volume Delivered Via Central Asia-China Pipeline Exceeds 200 Billion Cubic Meters”, Available at: <https://www.azernews.az/region/123164.html>, Accessed on: 13/06/2018.
- Vasanczki, Luca Zs (2011), “Gas Exports in Turkmenistan”, *Institut Francais Des Relations Internationales (Ifri)*, Available at: <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/noteenergielvasanczki.pdf>, Accessed on: 24/06/2017.
- Wang, Han (2016), “Towards a Cooperative Framework for a China-Central Asia Energy Transit Community”, *Energy Charter Secretariat Knowledge Center*, Available at: <https://energycharter.org/what-we-do/knowledge-centre/occasional-papers/towards-a-cooperative-framework-for-a-china-central-asia-energy-transit-community/>, Accessed on: 15/02/2018.
- Wang, Qingsong, Tang, Hongrui, Yuan, Xueliang, Wang, Mansen, Xiao, Hongkun, Ma, Zhi (2017), “An Early Warning System for Oil Security in China”, *MDPI*, Available at: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Documents/sustainability-10-00283.pdf>, Accessed on: 10/01/2018.
- Wastnidge, Edward (2017), “Central Asia in The Iranian Geopolitical Imagination”, *Cambridge Journal of Eurasian Studies*.
- Xichao, Yu (2014), “Chinas Rise in Central Asia Implications for EU Interests”, *European Institute for Asian Studies*, Available at: http://www.eias.org/wp-content/uploads/2016/02/EU-Asia-at-a-glance-Yu_Xichao-China-Central-Asia.pdf, Accessed on: 10/11/2017.
- Yicaiglobal (2018), “China-Kazakhstan Oil Pipeline Transports 12.3 Million Tons of Crude in 2017”, Available at: <https://www.yicaiglobal.com/news/china-kazakhstan-oil-pipeline-transports-123-million-tons-crude-2017>, Accessed on: 13/06/2018.